

ISSN 0350-5650

INSTITUTE OF HISTORY

MISCELLANEA

NEW EDITION Vol. XXXIX

Editorial board

Dragana Amedoski, Jelana Ilić Mandić, Srđan Katić, Ludmila
Kuzmicheva (Russia), Vladeta Petrović, Liliana Simonova (Bulgaria),
Isidora Točanac Radović, Gabriella Schubert (Germany)

Editor-in-chief

Srđan Katić

Belgrade
2018

ISSN 0350-5650

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

МЕШОВИТА ГРАЂА

MISCELLANEA

НОВА СЕРИЈА Књ. XXXIX

Редакциони одбор

Драгана Амедоски, Јелена Илић Мандић, Срђан Катић, Људмила
Кузмичева (Русија), Владета Петровић, Лилиана Симеонова
(Бугарска), Исидора Точанац Радовић, Габриела Шуберт (Немачка)

Одговорни уредник

Срђан Катић

Београд

2018

Биљана ВУЧЕТИЋ*
Историјски институт
Београд

**ЈОВАН ЋИРКОВИЋ У УСПОМЕНАМА О ЉУДИМА И
ДОГАЂАЈИМА У МАКЕДОНИЈИ СТЕВАНА СИМИЋА****

Апстракт: У раду је објављена биографија Јована Ћирковића, изашла из пера Стевана Симића, једног од истакнутих бораца за српска национална права у Турској почетком 20. века. Текст о Јовану Ћирковићу један је од многих текстова о личностима и дешавањима у Старој Србији и Македонији, које је Стеван Симић написао после Другог светског рата, под називом *Успомене о људима и догађајима у Македонији од 1912. до 1941. године*. Овај значајан, досад необјављен извор, чува се у Архиву Српске академије наука и уметности.

Кључне речи: Јован Ћирковић, Стеван Симић, Македонија, Стара Србија, успомене, Радикална странка.

У Архиву Српске академије наука и уметности (АСАНУ) у Заоставштини Стевана Симића, под сигнатуром 13313, чувају се његове *Успомене о људима и догађајима у Македонији од 1912. до 1941. године*.¹ Стеван Симић (1882–1962) рођен је у Кратову, а студије на Филозофском факултету у Београду уписао је 1902. године. По доласку у Београд упознао се са Милорадом Гођељцем, генералом Јованом Атанацковићем и др Василијем Јовановићем, па је убрзо постао члан револуционарног

* biljana.vucetic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

¹ АСАНУ, 13313, Стеван Симић, *Успомене о људима и догађајима у Македонији од 1912. до 1941. г.* На насловној страни Симићевих *Успомена* графитном оловком је написано: *Рушиоци Југославија. Напомена: Пошто су сви списи Стевана Симића (13313–13318) тенденциозни и увредљиви за многе личности не показивати ни давати ради коришћења до године 1978. У потпису: Б. Ковачевић.*

одбора. По завршетку студија вратио се у Турску где је радио у српским гимназијама у Битољу, Пљевљима, Солуну и Скопљу, учествујући у раду Српске револуционарне организације. После Првог светског рата био је директор гимназије у Велесу. Крај Другог светског рата дочекао је у Скопљу, где је у немилости нове власти почео да бележи своје успомене о људима и догађајима у Старој Србији и Македонији. Иза њега остало је, уз објављена сећања на Српску револуционарну организацију и комитско четовање од 1903. до 1912, још око 200 табака необјављених рукописа.²

Личност Јована Ћирковића, познатог српског националног радника у Османском царству и доцнијег функционера Радикалне странке, изазивала је бројне контроверзе код савременика. Родом из Пљеваља, после завршене Учитељске школе у Београду, као двадесетчетворогодишњак добио је посао у Куманову, 1. августа 1895. године. Био је то почетак његовог националног рада у Македонији, за који је из Београда добијао упутства из Министарства иностраних дела. Службовао је као учитељ и као управитељ, односно школски надзорник у Тетову, Скопљу, Велесу и Прилепу. Ћирковићеви извештаји српском Министарству иностраних дела о политичким и међунационалним приликама, довели су га 1900. године у Битољ за референта школа у рејону Битољског конзулата и на место секретара Велешко-дебарске епархије.³ У Ћирковићевој кући је положена прва заклетва чланова Битољског одбора, службеника конзулата Саватија Милошевића, вицеконзула Панте Гавриловића Кусиота и Алексе Јовановића Коце. Ћирковић је постао председник битољске секције Српске одбране.⁴ У комуникацији Битољског одбора потписивао се као Ћифа, и под тим надимком су га знали сви учесници српске револуционарне акције. Јован Ћирковић је испољавао велике политичке способности. С обзиром на неминовност сукоба у Македонији како са Турцима тако и са Бугарима, сматрао је да би отворена борба на два фронта била права лудост. Стога се определио за добре односе са Турцима уз помоћ „масне гозбе и помоћу паре”, уз уверавање да су Срби исправни поданици и да немају друге циљеве сем опстанка. Ћирковић је умео да „опсени чиновништво”, које је веровало да се не грешу о

² Ст. Симић, *Српска револуционарна организација, комитско четовање у Старој Србији и Македонији 1903–1912*, прир. Ј. Бајић, Београд 1998.

³ Г. Божовић, *Јован Ћирковић*, Политика, бр. 7207 (24. мај 1928); М. Ф. Петровић, *Писма Јована М. Ћирковића – Ћифе из Македоније (1904–1916), из заоставштине Јована Јовановића Пијсона*, Вардарски зборник 10 (2015) 103–129.

⁴ *Споменица прославе тридесето годишњег националног рада у Јужној Србији Јована М. Ћирковића, народног посланика из Битоља*, Битољ 1925.

турске интересе.⁵ Ћирковић је водио рачуна о материјалним проблемима организације, о снабдевању и наоружавању чета, о обучавању агената за рад са становништвом у прилепском и кичевском крају и о црквеношколским питањима.⁶ Будући да је Битољ био седиште Младотурске револуције, Ћирковић је одмах препознао њен значај и одлучно је пристао уз младотурке. Упознао се са младотурским вођама, и са Мустафом Кемалом. Познанства и везе које је тада створио су омогућиле политички и национални рад Срба све до балканских ратова.

После победе Србије у балканским ратовима, 1913. године, Ћирковић је постављен за начелика Дебарског, односно Охридског, а потом и Битољског округа. Он се веома добро уклопио у систем који је Радикална странка успоставила у новим крајевима Србије. Ћирковић се сврставао у оне политичаре за које су говорило да су „пољубили руку Баји.”⁷ Своју каријеру наставио је са великим успехом после рата, као члан и народни посланик Радикалне странке за Битољски округ у Привременом народном представништву (1919) и у Народној скупштини (1923. и 1925. године).⁸ Избори за Привремено народно представништво нису били непосредни, већ су вршени преко повереника, у чијем избору је велику улогу имала полицијска власт. На 19. редовном састанку Привременог народног представништва Антоније Тодоровић је уложио жалбу којом се оспорава мандат Јовану Ћирковићу, инспектору Министарства унутрашњих дела у Битољу, јер као полицијски чиновник није по Уставу имао право да се кандидује за посланика у јужној Србији.⁹

⁵ Јован Ћирковић, Политика (24. мај 1928).

⁶ Између осталог, у Битољу је организовао сакупљање претплате за *Српски књижевни гласник*. Писма Јована Ћирковића од 8. и 14. септембра 1905, 25. и 29. јануара 1906, М. Ф. Петровић, *нав. дело*, 115–117.

⁷ Мисли се на политичаре који су дали безрезервну подршку Николи Пашићу; Б. Вучетић, *Богдан Раденковић. Судбина једног српског националисте*, Београд 2018, 111–118.

⁸ О деловању Јована Ћирковића после припајања нових крајева Србији: М. Јагодић, *Нови крајеви Србије (1912–1915)*, Београд 2013, *passim*. О успону каријере након Првог светског рата: V. Jovanović, *Kontroverze „Ćirko-Paše”*: *Priilog za biografiju radikalskog prvaka Jovana M. Ćirkovića (1871–1928)*, *Tokovi istorije* 3–4 (2000) 95–106.

⁹ *Стенографске белешке Привременог народног представништва Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца*, 19. редовни састанак, држан 13. маја, Београд 1919, 426; Јовану Ћирковићу је поништен мандат у Битољском округу јер је учествовао у избору чиновника као полицијски чиновник; Б. Вучетић, *Прилог за биографију Антонија Тодоровића*, *Историјски часопис LV* (2007) 275.

Као вешт демагог, Ћирковић се одлично сналазио у парламентарном животу. Упркос заслугама у националном раду, многим је био несимпатичан, па представља све врлине и мане Радикалне странке.¹⁰ Умро је 1928. године и сахрањен је у Београду. Григорије Божовић је видео Ћирковића овако: „Нити је био осећајни пробирач и назарен, нити опет сентиментални пријатељ сарадницима на послу. Свакоме је додељивао сходан посао и свакога за дело искоришћавао до краја без икакве поштеде и милости. И употребљавао свакога ко се само могао употребити. Тако је он могао створити читаве поворке ваљаних радника и за четовање, и за школу и за народну политику у Македонији.”¹¹

Стеван Симић је сачинио Ћирковићев портрет у новембру 1946. године. Неслога ова два српска национална радника трајала је од 1905, од времена раскола унутар Српске револуционарне организације у Битољу. Српски лекар у Битољу др Иван Поповић још је у марту 1905. године извештавао шефа Конзуларног одељења Министарства иностраних дела Јована Јовановића Пижона о постојању две струје међу просветним и националним радницима.¹² Једну групу чинили су службеници конзулата са Јованом Ћирковићем, а другу наставници на челу са директором гимназије Светозаром Томићем.¹³ Ћирковићевој групи је замерано да има монопол на бављење националним пословима, да не обавештава нити укључује у свој рад српске просветне раднике, и да нису „довољно ни интелигентни ни карактерни” да би могли да се у тако озбиљним пропагандним пословима „отресу ситних сујетних мотива”.¹⁴ Сукоб је разрешен победом Ћирковићеве струје, а Светозар Томић је премештен из Битоља у Солун.¹⁵

¹⁰ Г. Божовић, *Јован Ћирковић*, Политика, бр. 6215 (14. август 1925).

¹¹ Исти, *Јован Ћирковић*, Политика (24. мај 1928).

¹² *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914* (даље: *ДСПКС*), књ. 2, Додатак 1, *Организација Српска одбрана 1903–1905. године*, прир. Љ. Алексић Пејковић и В. Крестић, Београд 2008, док. бр. 140.

¹³ Светозар Томић, професор, историчар, етнограф и географ, школовао се у Шавнику, Цетињу и Сремским Карловцима. Студирао је на Великој школи у Београду и завршио историјско-географски одсек (1898). Од 1898. до 1903. био је професор, а од 1903. до 1904. и заступник директора гимназије у Скопљу, па затим и у Битољу (1904–1905). Радио је као професор у српској гимназији у Солуну (1905–1906), и као професор Богословије у Београду (1907–1912). На месту инспектора Министарства просвете за Косовску област налазио се од 1913. до 1921. године. Именован је за члана Државног савета (1930) и за сенатора (1932). Умро је у Београду 1954 године. Његова заоставштина се чува у Архиву САНУ.

¹⁴ *ДСПКС*, Додатак 1, док. бр. 140.

¹⁵ А. Новаков, *Стубови српске просвете. Српске средње школе у Османском царству 1878–1912*, Београд 2017, 413–415.

У новембру 1906. у Битољском одбору српске организације букнуо је нови сукоб. Чланови одбора Јован Ћирковић и Алекса Грдановић затражили су изгласавање неповерења Јеротију Топаловићу,¹⁶ председнику Битољског одбора и директору гимназије, који је увређен већ сутрадан поднео оставку.¹⁷ Топаловић је оптужен за стварање партија, и зато што није реаговао на покрет за „маћедонску” аутономију који су почели да подржавају неки млађи наставници.¹⁸ Сукоб просветних радника настављен је у јануару 1907. године. Јеротије Топаловић и Стеван Симић су затражили уклањање Јована Ћирковића „са терена нашег племенског рада”, уз претњу да ће поднети оставке. Ћирковићу су замерали да својеволјно поставља управитеље, да прави раздор и хаос у школи и да је са свим наставницима у сукобу.¹⁹ Аферу је подгревала чињеница да су се службеници Србије на пословима пропаганде завадили на личном плану. Наставници гимназије у Битољу прекршили су *Закон о средњим школама* у Краљевини Србији, тиме што су напустили дужност, не чекајући да се њихова представка размотри у Србији. Инцидент је окончан тако што је уважена оставка свих наставника – Јеротије Топаловић је разрешен дужности, а Стеван Симић је упућен на службу у гимназију у Пљевљима.²⁰ Као најблаже решење међуљудских односа у Битољу показао се премештај Јована Ћирковића у Кичево, јер је постојала опасност да његово потпуно уклањање с дужности доведе до масовних оставки активиста организације свуда у унутрашњости.²¹

Текст Стевана Симића о Јовану Ћирковићу откуцан је на писањој машини, на 13 страна.²² У тексту смо извршили правописне интервенције,

¹⁶ Јеротије Топаловић (1870–1914), професор. Био је директор гимназије у Битољу школске 1905/1906. године, све до јануара 1907. када је смењен.

¹⁷ Архив Србије (АС), Министарство иностраних дела (МИД), Строго поверљива архива (СПА), 1907, Ф 2, дос.4, С. Станојевић – Н. Пашићу, СП. бр. 13, Битољ, 31.10/13.11.1906; Б. Вучетић, *Богдан Раденковић*, 154–155.

¹⁸ АС, МИД, ППО, 1907, ред 95, Битољски одбор – Централном одбору, 2/15.1.1907.

¹⁹ Исто, Станојевић – Пашићу, ППбр 17, Битољ, 10/23.1.1907.

²⁰ АС, МИД, ППО, 1907, ред 95, МИД – Ген. конзулату Солун, Битољ, ППбр. 3705, Београд 18/31.7.1907. Уз Топаловића и Симића остали наставници, који су такође размештени по Македонији су Ђорђе К. Стајић, Јордан Петровић, Лазар Јанкуловић, Риста Николић и Тодор Наумовић; А. Новаков, *нав. дело*, 417.

²¹ Исто, шифра, С. Станојевић – МИД, ППбр. 112, Битољ 9/22.1.1907.

²² АСАНУ, 13313/2, *Јован Ћирковић (1871–1928) Бивши учитељ, али који никада није волео школу. Лажни инспектор свих школа у Турској, лажни шеф српске канцеларије у Цариграду, окружни начелник, народни посланик и кандидат за министра Лужне Србије*, Кратово, 16. 11. 1946.

које су обележене угластим заградама. Речи које су подвучене или су писане великим словима, дело су самог аутора, Стевана Симића.

Симићеве оцене треба узимати са опрезом. Своју улогу у догађајима често је преувеличавао, а на рачун људи који му се нису допадали износио је бројне критике и увредљиве коментаре. Ипак, неки подаци који наводи Симић могу допринети да се употпуни слика о људима и догађајима у Старој Србији и Македонији. Симићев текст о Јовану Ћирковићу представља занимљив и значајан историјски извор, јер говори о махинацијама власти у новим крајевима Србије од 1913. године. Јован Ћирковић представљао је симптом и симбол система који је успоставила Радикална странка у Старој Србији и Македонији, од тренутка њиховог припајања Србији. Као што је већ наведено, Симићева сећања на Ћирковића су већ коришћена у историографији, али нису објављена у целини. Сматрали смо да овај извор вреди објавити, јер о Јовану Ћирковићу још не постоји комплетна монографија, премда је важио за једног од најистакнутијих српских националних радника у Турској, а после балканских ратова и за једног од најважнијих политичара у јужној Србији.

Јован Ћирковић
(1871 – 1928)

Бивши учитељ, али који никада није волео школу
Лажни инспектор свих школа у Турској, лажни шеф српске канцеларије
у Цариграду, окружни начелник, народни посланик и кандидат за
министра Јужне Србије

I.

Родио се на Цетињу одакле је дошао као дечак у Београд и ту постао ученик код некога пекара. Посећивао је, као и многи, Светосавску вечерњу школу, која је била установљена за шегрте и калфе, да би се оспособили писмености. Али, како је то објавио један београдски дневни лист, Ћирковић је неовлаштен, а у о[д]суству газде, отворио калаузом сандуче и одатле извукао дневни пазар. Но када је то његов газда приметио, с места га је најурио из своје радње. Како је у то доба била велика оскудица у учитељима у негдашњој Старој Србији и Македонији, то је брзо и он добио постављење, па је упућен у Ново Брдо код Плеваља. Али он ту није могао остати више од годину дана, те је као велики смутљивац уклоњен одатле и пребачен у Македонију. Због интригантства њега нико није могао поднети и трпети. Наш конзул Павле Денић, који је на југу оставио добре успомене као човек, који је брзо схватио ситуацију и уз то одлично познавао људе и прилике, није хтео просто да види овога назови учитеља без икаквих учитељских квалификација.²³

Јован је средњега раста, крупан, са великом главом на кратком и дебелом врату, бистар, окретан, оштроуман; велики лажов, способан за највећу подвалу, ненадмашан у паковању кривица, интригант, какви се ретко рађају, коцкар, као да је тај занат научио у Монте Карлу. Снисходљив према старијима, пред којима пузи до невероватности, али охол и дрзак према млађима. Деспота када је на власти, док је мањи од макова зрна, када је ван власти. Беспримеран себичњак и веома похлепан за туђом имовином. За новац би ставио све под ноге. А све ово учинило је да је постао беспримеран демагог. Као бистар и интеллигентан по природи, он је још у млађим годинама уочио важност партије, те се определио за радикалну странку, међутим сви ми за време турске управе били смо неопредељени, јер смо налазили, да нам та деоба на партије може сметати у нашем мисионерском раду. Давао је мита, али је зато, када је био на

²³ Павле Денић се налазио на месту конзула у Скопљу 1900. године.

власти, и сам тражио и примао мита и разне поклоне. Свима нашим конзулима у Битољу, Солуну и Скопљу наметао се да им нешто саопшти, којом приликом је безочно пањао своје другове и познанике, учитеље, свештенике, професоре и наше истакнуте људе. То исто је радио и код наших владика. Због његових самовлашћа, десподског опхођења, грубости и надмености, добио је после ослобођења надимак Ћирко паша, што је сажимало у себи оно што је најгоре код турских деспота, али му је ово необично годило и ласкало.²⁴

Он је у Светосавској школи “оспособљен” за учитеља, али му то знање никако није прирасло за срце, те зато никада није радио у школи. Његова прва жена Дара, која је такође била учитељица, по угледу на свога мужа, никада у своме учитељском животу није завирила у ма коју школу, оно што се да тешко замислити. Она је стално вођена на о[д]суству или на боловању. Истина да су се њене колеге бунили противу тога, многи се жалили, протествовали, али је све остајало на томе у току читавих двадесетак година!

Када би полазио из Битоља за Београд, вазда је носио са собом повећу количину охридске пастрмке, као и разне филигранске муштикле, дуванске кутије, чибукe и луле, брошеве, минђуше, прстење, свилена платна, ручне везове и слично и све то делио познаницима у Солуну, Скопљу и Београду.

Чим би дошао у Солун, он је редовно навраћао у посету код конзула, вицеконзула, секретара и директора гимназије, којима је доносио по какав поклон и уз то дао и по једну или више риба. У Београду такве су поклоне добијали сви виши чиновници министарства спољних послова, који су били у одељењу за Стару Србију и Македонију, свакако да је свима њима правио посебне посете. Он је на тај оријенталски начин хватао везе, добијао нове познанике, бележио њихова имена и адресе, како би их обасуо са разним предметима ради успомена из поробљених крајева, а све са провидним рачуном, да те људе веже за себе, јер ће му ови некада устребати да му праве рекламу и што је најважније да га бране од разних оптужби, које су врло често стизале противу њега на надлежно место.

Ако је ко од конзула или његових пријатеља и првих сарадника волео карте, он би дотичнога умолио да одиграју коју партију, док би људима, који имају склоности ка лепшем полу, препоручио коју младу и лепу учитељицу подухватајући се да ће он то удесити како је најбоље.

²⁴ Министар јавне безбедности Галиб-бег је после Младотурске револуције издао Ћирковићу пропусницу у којој је писало да је *ватан-первер* (заслужан за отаџбину), па одатле вероватно потиче његов надимак Ћирко-паша.

Са митрополитом Фирмилијаном²⁵ је приређивао гнусне баханалије, у свему сличне Борцијевим блјутавим забавама,²⁶ о чему ми је једном и лично причао, споменувши чак и имена неких наших учитељица, које су у Евином костиму играле чочека, док је музика свирала у другом одељењу.

До ослобођења је био секретар Велешко-дебарске митрополије, али се је вазда претстављао као инспектор свих српских школа у Турској царевини. Ондашњи наши листови [„]Цариградски Гласник[”] и [„]Вардар[”] су стално доносили белешке о томе како је на пример Јован Ћирковић, инспектор свих српских школа у Турској царевини дошао у Скопље или које друго место са задатком да изврши ревизију у свима средњим, стручним и основним школама. Када сам једном упитао уредника [„]Вардара[”] Давида Димитријевића зашто се шегачи са таквим глупостима, он слеже раменима и одговори како то протура у [„]Вардар[”] лично сам Ћирковић правдајући то тиме, што је потребно да му се подиже ауторитет код турских власти! Ја морам имати великог угледа код Турака и Бугара да би корисно свршавао народне послове, говорио би Ћирковић, када би му пребацили што се натура за инспектора српских школа, када није био у стању да постане чак управитељ основне школе, а сада се размеће да су под његовом управом чак и наше гимназије, као и друге школе! Овај човек без скрупула и обзира, протурао је такве и сличне вести чак и по београдским дневним листовима, а нарочито у Јакшићевој [„]Штампи[”], која га је вазда титулирала као инспектора свих српских школа у Турској, па тако је радио и орган радикалне странке [„]Самоуправа[”]!

Када је успео у овоме да прикачи себи једну лажну титулу, он је пошао даље, јер је почео тврдити да је претседник српске канцеларије у Цариграду, којој је задатак да се стара о српском народу у Турској. Међутим ми смо после 1908[.] године имали у турској престоници три Србина народна посланика са факултетском спремом и једнога сенатора, који су савршено говорили турски, а уз то одлично владали и француским језиком, те ако би постојала таква канцеларија, логично би било да за

²⁵ Фирмилијан Дражић (1851–1903) био је професор Богословије у Призрену од 1880, а 1897. постављен је за администратора Скопске епископије. Изабран је за митрополита 1899, али је звање добио тек 1902. године. Уз оптужбе за пијанство, митрополит је оптуживан и за неморалан живот јер „у митрополији држи неку младу жену која је доњи спрат митрополије католичким иконама декорисала и слави католички Божић и Ускрс”, М. Станић, *Успомене на Митрополите с којима сам радио Михаила Г. Ристића*, Вардарски зборник 2 (2003) 105.

²⁶ Алузија на развратно понашање папе Александра VI (световно име Родриго Борција, 1431–1503).

претседника дође човек, који добро влада државним језиком, а не човек без икаквих школа, који није знао ни један страни језик.²⁷

Када сам поводом овога питао Спиру Хаџи Ристића,²⁸ бившег народног посланика у Цариградском парламенту, касније и турског сенатора, он ми је категорички одговорио да таква канцеларија у опште није никада постојала, нити је пак било намере да се она образује. Али Ћирковић је и тада почео упорно уверавати лаковерне Београђане да је он претседник једне такве канцеларије па је почешће протурао и вести по престоничким листовима о себи, да је он тај, који ведри и облачи у Отоманској империји!

У току 1907[.] године донели су неки београдски дневни листови, а међу овима [„]Штампа[”] и [„]Политика[”], вести да је у Битољу извршен атентат на Ћирковића, али да је пуким случајем остао здрав и читав. Међутим утврђено је да је он сам исценирао тај атентат, како би се и он уврстио у ред наших истакнутијих првака, који су у она времена свакодневно падали од непријатељског куршума или кама. Он је и после ослобођења наставио са том праксом, што ће потврдити и овај случај.

Било је то 1913[.] године. На слави манастира Светога Јована Бигорског 29[.] септембра, били су митрополит Варнава,²⁹ Јован Ћирковић, окружни начелник из Дебра, као и много народа из дебарског, галичког, кичевског, гостиварског и других крајева. За време ручка бахнули су у трпезарију три жандарма, који су увели једног везаног сељака, за кога су казали да је пошао у манастир са намером да убије окружног начелника Ћирковића, рекавши да су код истога нашли један пиштољ са патронама

²⁷ Народна канцеларија је отворена 1. фебруара 1912, али су тек 9. маја за шефа и секретара постављени Јован Ћирковић и Риста Михаиловић, који је једини све време обављао послове; *ДСПКС*, 5, св. 1, *1/14. јануар – 14/27. јули 1912*, прир. М. Војводић, Београд 1984, док. бр. 343.

²⁸ Спира Хаџи Ристић (1879–1938), рођен је у Тетову. Школовао се у Богословији у Призрену, и у цариградском лицеју Галатасарај. Школовање је наставио на Државној вишој школи оријенталних језика. Политичке науке студирао је у Паризу. Био је преводилац у Српском конзулату у Скопљу, наставник гимназије (1904–1912) и председник општине у Скопљу (1912–1920). Учесник је Првог светског рата. За сенатора је изабран 1932, а за народног посланика Југословенске радикалне заједнице 1935. Убијен је у Скопљу 1938.

²⁹ Варнава Росић (1880–1937), српски патријарх, замонашен је у Петрограду 1905. године. По завршетку школовања у Русији добио је посао у српској школи и посланству у Цариграду. Одржавао је добре односе са Патријаршијом, па је рукоположен за велешко-дебарског митрополита 1910. године. За скопског митрополита је изабран 1920, а у априлу 1930. наследио је престо српског патријарха Димитрија. Био је одан династији Карађорђевић.

и две бомбе. Варнава, Ћирковићев земљак, јер је и он Плевљак, а који ми је ово приповедао, обрати се Јовану са речима:

Докле ћеш Ћирко са оваквим комендијама?

Ама ово нису комендије, зар не видиш бомбе и пиштољ, или зар ниси чуо изјаву овога човека, који је на саслушању код жандарма казао како га је бугарски комитет послао да ме убије!

Знам, ми смо наши. Боље је о овоме да се не прича, јер ће ти се сви смејати. Доста је било са тим триковима.

Зар и ти то кажеш?

Ја, да богме ја, твој земљак и пријатељ. Мани се тих будалаштина, јер веома претерујеш. То то није било потребно, бар сада, када сам и ја ту поред тебе.

Но и поред тога, Ћирковић је имао толико дебео образ, да је раструбио новинама, како је осујећен један атентат противу њега, али да су га осујетили његови будни органи јавне безбедности!

Овај његов трик требало је да га претстави као великог народног борца кога су наши непријатељи осудили на смрт, једини случај на Југу, јер то се није догодило ниједном окружном начелнику, а друго да се тиме докаже, како су његови органи, који делају под његовим руководством, благовремено открили богомрског атентатора!

У току 1903[.] године, покушао је српски револуционарни комитет из Београда,³⁰ на челу кога су били генерал Јован Атанацковић, Др. Милорад Гођевац, шеф општинског санитета и Др. Василије Јовановић, адвокатски приправник, да изврши организацију народа у Битољској области на бази самоодбране од свих оних, који су насртали на његов

³⁰ После неуспелог Илинденског устанка такозвана „приватна иницијатива” из Србије одлучује да се супротстави бугарској акцији на тлу Македоније. Главни покретач те приватне иницијативе био је др Милорад Гођевац, шеф санитета београдске општине. Прикључили су му се трговац Лука Ћеловић и генерал Јован Атанацковић. У текстовима који се односе на покретање револуционарне акције у Турској, углавном се наводило да је организација створена на иницијативу лекара др Милорада Гођевица, коме су бројни Срби избеглице из Старе Србије и Македоније причали о страдањима тамошњег народа изложеног бугарском, турском и арнаутском терору. Главни одбор, формиран у Београду средином 1903. године сачињавали су Јован Атанацковић, Милорад Гођевац, Лука Ћеловић, Љубомир Давидовић, Петар Пешић, Милутин Степановић, Љубомир Ковачевић, Љубомир Јовановић, Јаша Продановић, а 1904. године у одбор је ушао и Драгутин Димитријевић Апис. Савремена историографија понудила је другачије објашњење организовања и рада „приватне иницијативе”, У. Шешум, *Српска четничка акција у Старој Србији 1897–1912. године*, књига у рукопису.

живот и имовину. Томе се је енергично успротивио Ћирковић, који није хтео ни да чује за такав рад. Али је тај посао свршен и без њега, јер се управа тога комитета није ни најмање освртала на мишљење тога Ћирковића, за кога су знали, да је велики шарлатан и да се као такав свуда натура са захтевом да се води рачуна о његовом мишљењу. А када су нешто касније, већ у идућој години, наше чете прославили српско име и у тој области, Ћирковић је, по својој навици, уверавао необавештене у Београду, да је то његово дело!

II.

Да ову монографију допунимо и са следећим чињеницама, које ће у свему оцртати карактер овога човека, који је дуго година био један првак радикалне странке и господар Македоније, која му је дала тако лепо и ласкаво име, као што је Ћирко Паша!

У току 1908[.] године, приповеда ми Фотије Станојевић³¹, наш генерални конзул у пензији, пошао је из Скопља један апотекар, са намером да купи апотеку у Нишу од апотекара Радесића, са којим се био раније споразумео и нагодио али када је прешао нашу границу код Ристовца, њега убије Манојло Мавић, комесар железничке станице, одузме му сав новац од неких две хиљаде наполеодора, а ово је он урадио на захтев Јована Ћирковића, који га је благовремено известио о његовом доласку у Србију. Природно је да су после пљачку поделили, како то увек раде и друмски разбојници.

Чим је, после ослобођења, постао окружни начелник у Дебру, прва му је дужност била да покупи скупочени намештај из свих беговских кућа, који је намештај одмах послао у Београд и ту поклонио својим пријатељима и милосницама. Овако је он радио и онда, када је после премештен у Охрид, којом приликом је дошао до богатог плена како у месту, тако исто и у Ресну, Струзи и по другим местима, са којим је постао као са првим пленом.

У току 1913[.] године догодила се арнаутска побуна, којом приликом је Дебар пао у њихове руке, али је на брзо потом понова ослобођен, али

³¹ Фотије Станојевић (1875–1955) дипломирао је права у Београду 1889. године. Након тога уписао је Високу школу политичких наука у Паризу, коју је завршио 1903. године. После завршених студија се вратио у Београд и постао писар у Министарству финансија, а 1904. постављен је на место писара у Генералном конзулату у Солуну, па у посланству у Петрограду. Био је вицеконзул у Будимпешти (1912), отправник послова у Букурешту и први секретар Српског посланства у Петрограду. У пензију је отишао 1927. са места конзула у Будимпешти.

је велики део становништва остало у Албанији, чекајући смирење, па да се сви врате на своја огњишта. У том међувремену Ћирковић је опљачкао све имућније домове, натоваривши 12 коњских товара са скупоценим тканинама, сребрним и златним предметима, са ретким посуђем, као и драгоценим украсним предметима, јер је онда Дебар заузимао по богатству најугледније место у нашим новозадовбеним крајевима.³² Све те ствари спровео је за Охрид Ћирковићев шурак Бора Фортонаревић. Ово је лично познато Др. Томи Смиљанићу, начелнику Просветног одељења банске управе у пензији, који је све то гледао, јер је он тада био у Дебру као четник у одреду Косте Пећанца.

У току 1925[.] године Ћирковић је наговорио радикалне посланике из Македоније да оду корпоративно код Пашића и моле га да се једно место у Монополској управи резервише за Македонију. После неког времена Јован Ћирковић постаје члан Монополске управе, оно што је просто запрепастило све молиоце, јер нико није могао помислити да ће на то место доћи ко од њих, народних посланика. Он је остао на томе положају три године, за које време је имао посебну плату, цигаре, награду за дежурство и путовања. Као што се из овога види, њему је било мало што је имао пензију и посланичку дијурну, већ се дочепало и тога положаја, који му је доносио повеће приходе. Поводом тога Ћирковићевог случаја решавао је посланички клуб радикалне странке у току маја месеца 1925[.] године. Том приликом је једногласно донесена резолуција, коју је после у пленуму Народне скупштине прочитао народни посланик Живко Шушић. У тој резолуцији радикални клуб окарактерисао је положај народног посланика у управи Државног монопола КАО НЕМОРАЛАН И НЕДОСТОЈАН, КОЈИ СЕ КОСИ СА ЧАШЋУ И ДОСТОЈАНСТВОМ НАРОДНОГ ПОСЛАНИКА. ТОМ РЕЗОЛУЦИЈОМ ПОЗВАН ЈЕ И ЋИРКОВИЋ ДА ОДМАХ ПОДНЕСЕ ОСТАВКУ НА ТАЈ ПОЛОЖАЈ, АЛИ ОН ТО НИЈЕ УРАДИО.

³² У јесен 1913. из Дебра се повукла маса албанског становништва. Убрзо су суседи, хришћани из места и околних села, развукли њихову имовину. Јован Ћирковић, окружни наченик повратио је и ускладиштио део плена у Дебру, али је дозволио својим пријатељима да узму или забадава купе преосталу робу из дућана и покућство. Ова роба је препродавана у Гостивару и Охриду. Када се начелство преселило у Охрид, „Ћирковић је реквизицијом коња и народним кулуком пребацио читаве товари опљачканих ствари, те је лепо опремио и своју кућу и канцеларију. Пашић је прешао преко ове очигледне злоупотребе вероватно зато што му је Јован Ћирковић требао за загранични рад у Албанији”, оценио је Милош Јагодић, *Нови крајеви*, 163; О Ћирковићу као експерту за албанску проблематику видети: V. Јовановић, *нав. дело*, 99.

За време Првога светскога рата, Ћирковић је био окружни начелник Охридског округа, а после евакуације владин комесар за избеглице у Солуну. Са њим су били још два комесара и то Душан Алимпић³³ и Ранко Трифуновић.³⁴ Тада је оптужен Ћирковић за утају хиљаду наполеондора,³⁵ који му је влада дала пред само наше повлачење за потребе наше пропаганде у Албанији, а о чему се је јавно говорило по Солуну. Ћирковић се бранио да је тај новац утоварио, са поверљивом архивом, на један чамац, који је све то требало да му пребаци у Грчку, али се тај чамац преврнуо на Охридском језеру, те је све пропало!³⁶ Међутим, Ћирковићева штићеница, госпођа Рада Петровић, која је радила у окружном начелству на поверљивим предметима, тврди да је она лично присуствовала када је та архива утоварана на томе чамцу, те да је својим очима видела, како је Ћирковић тај новац задржао за себе, а да су само акта убачена у чамац. То исто ми је причао и Милан Ковачевић, учитељ у пензији, један од наших истакнутијих националних раденика, а Ћирковићев рођак, коме је то својевремено казала његова свастика, поменута Рада Петровић. Али та тугаљива истрага завршена је на крају на тај начин, што се поклонила пуна вера Ћирковићевом исказу, по коме је тај чамац са хиљаду наполеондора пропао у Охридском језеру!

У Солуну је купило министарство унутрашњих дела једну штампарију за државне потребе. Тај посао су обавили владини комесари преко професора Бошка Богдановића. Та штампарија је после у току 1916[.] и 1917[.] године допуњавана са извесним машинама, деловима и словима из Атине, Француске и Швајцарске. Сав новац је исплаћиван искључиво по одобрењу и на потпис министра унутрашњих дела Љубомира Јовановића.³⁷ У њој су се штампали: дневни лист [„]Велика

³³ Душан Алимпић (1873–1930) је дипломирао права у Београду. У Лозани је специјализовао модерне криминалистичке поступке, а боравио је и у Швајцарској, Румунији, Француској и Белгији са задатком да проучава рад полицијских управа. Од 1908. до 1910. налазио се на челу управе Града Београда, а од 1910. био је инспектор и шеф новоосноване техничке полиције. Начелник Битољског округа је постао 1912. године. На место обласног инспектора за Охридски, Битољски и Тиквешки округ постављен је 1914. године. Био је начелник у Министарству унутрашњих дела од 1918. до 1924, када је унапређен у великог жупана и затим пензионисан.

³⁴ Ранко Трифуновић (1878–1939), политичар, окружни начелник у Куманову, Скопљу, Штипу и Битољу, народни посланик и бан Вардарске бановине.

³⁵ *Наполеондор* (наполеон), француски златни новац од 20 франака, у оптицају од 1803. до 1914. године.

³⁶ V. Јовановић, *нав. дело*, 100.

³⁷ Љубомир Јовановић (1865–1928), историчар и политичар. Био је академик Српске краљевске академије од 1900. године и редовни професор Универзитета у

Србија[”],³⁸ разне књиге и брошуре, календари, формулари и све што је било потребно држави. Стараоци ове државне штампарије били су владини комесари Ћирковић, Трифуновић и Алимпић, који су тај посао обављали за рачун министарства унутрашњих послова. Они су набавили за потребе те штампарије и један ауто, као и све друге потребе. Душан Алимпић, један ретко честит и у сваком погледу исправан и отмен службеник, какви се ретко сусрећу у нашем друштву, уклоњен је са те дужности, те су остали само њих двојица. После пробоја Солунског фронта, та штампарија је пренета у Скопље и ту су је Ћирковић и Трифуновић продали типографима Стевану Ивковићу и Драгољубу Илићу, који су били запослени у Солуну у тој истој штампарији, а којима је такође било познато да је то државна својина. Другоме је продат ауто, па су ова два комесара братски поделили добивени новац, као и сав новац који је добијен од продаје Велике Србије, која је имала одличан тираж. О овој најординарнијој крађи државне имовине било је говора и преко јавности. Најпосле о томе ме је питао и Љубомир Давидовић, коме сам дао потребна обавештења у 1922[.] години, јер сам, као један од уредника [„] Велике Србије[”], био упознат са многим стварима, које су биле у вези са том штампаријом. Између осталог ја сам му казао да су ћиви благајник штампарије и листа Велике Србије Александар Грдановић, учитељ из Охрида и Бошко Богдановић, професор из Битоља, који су упознати до танчина са свима појединостима те крађе, па смо ту и нас неколико, који ћемо све посведочити оно што о томе знамо, а да о свему томе био је обавештен и Љубомир Јовановић, али је и он ћутао, као да ништа није знао. Најпосле о овоме је било доста говора и по кулоарима Народне скупштине, али што је овде врло занимљиво, то је да нико није хтео да ову ствар истера на чистину. Бошко Богдановић, који је био посредник приликом куповине те штампарије и аутомобила, као и свих каснијих набавки, јавно је говорио да су Ћирковић и Ранко Трифуновић архилопови и то је он тврдио чак и онда, када је био уредник њиховог листа Стара Србија, који је после ослобођења и уједињења излазио у Скопљу. Свакако

Београду од оснивања 1905. године. На положају министра унутрашњих послова Краљевине Србије налазио се од 1909. до 1911. и од 1914. до 1918. Упамћен је по својој улози у Солунском процесу, која је довела до осуде чланова организације Уједињење или смрт.

³⁸ У Солуну је од 1916. до 1918. излазио дневни лист *Велика Србија*. Директор је био Александар Јовановић, а одговорни уредници прво М. Тавуларић, затим Бошко Богдановић, и напослетку Алекса Грдановић. Лист је доносио вести из земље и света, вести са фронтва и записе о животу српских војника. Овај лист наставио је да излази у Скопљу као *Стара Србија* до 1928. године.

да се поставља питање како је могао у овој ствари бити тако равнодушан Љубомир Јовановић, који ни прстом није хтео мрднути да се ова ствар осветли! Зар се после свега тога не поставља питање, да није и он умешан у овој прљавој афери, јер како се може протумачити чињеница, да он штити своје службенике, који се терете за тако велике злоупотребе и крађе!

После ослобођења и уједињења 1918[.] године осуђени су на десетогодишњу робију свештеник Пано Ђорђевић и Борис Кртић, рентијер, обојица из Велеса. На дан 5[.] фебруара 1922[.] године, рече ми Анђелко Јанковић, учитељ, један од истакнутијих радикала у Велесу, како је он поуздано обавештен да је Ђирковић ангажован за велики новац да спасе робије Кртића, који је осуђен као ратни злочинац за многа крвава дела, извршена над Србима у Велесу и велешком срезу. Истога дана казао ми је у поверењу адвокат Асен Кртић, рођени брат Борисов, да је он лично био пре неког времена у Битољу да би тамо регулисао Борисову амнестију, коју треба да издејствује Ђирковић за награду од сто хиљада динара, који му је новац предао унапред.³⁹ После неколико дана, 13[.] фебруара исте године, рече ми Јован Ђорђевић, управник поште и један од демократских првака у месту, да му је лично казао Борисов таст, како је недавна предато Јовану Ђирковићу, народном посланику, сто хиљада динара да би овај издејствовао амнестију његовом зету. Ово тврђење се поткрепљује и овом чињеницом. Борис Кртић је добио краљево помиловање, те је на основу тога ослобођен даље издржавање робије. Међутим, ово помиловање се није односило и на попа Ђорђевића, који је осуђен истога дана, на истом акту и под једним бројем, јер су обојица осуђени за иста дела, која су починили у друштву. Када сам прочитао указ о томе да је Борис Кртић ослобођен, док је поп остао да лежи и на даље, мени је истом онда било све јасно, а то је да је Борисово помиловање следовало после скупе награде, која је дата Ђирковићу. Може се сада замислити, какви су коментари ширени у народу с обзиром да је само један од њих ослобођен! Под утицајем те наше моралне депресије, ја сам о томе обавестио лично краља Александра. И као резултат тога мога извештаја следовало је одмах и помиловање попа Пана Ђорђевића, кога сам знао само из виђења, али чији ме је случај веома озлоједио, те сам се силом прилика појавио као његов заштитник!

Др. Анђел Робе, лекар из Битоља, осуђен је на двадесет година робије што је у својству управника Војне болнице присвојио сто хиљада сребрних динара, опљачкао све болничке инструменте, много постелних ствари, као и магацине, који су били пуно са животним намирницама.

³⁹ V. Jovanović, *нав. дело*, 102.

Осим тога он је окривљен и за смрт сто тридесет шест српских рањених и болесних војника, који су се лечили у тој болници, а коју смрт је проузроковао овај беспримеран лекар ратни злочинац. Али се је Ћирковић умешао и у ову ствар, те је у 1925[.] години издејствовао помиловање и овоме звер човеку огрнут плаштом црвенога крста. Није ми познато колико је плаћено за ову велику услугу, али је највероватније тврђење посвећених Битољчана, који кажу, да су сто хиљада сребрних динара само променули власника.⁴⁰

Раније је поменуто да је Ћирковић, у својим демагошким поступцима ишао до бесконачности, само ако су ту били по среди његове личне користи, док је партија била споредна. То се потврђује и овим конкретним фактима:

Код македонских бугарофила било је из пропагандских потреба раширено уверење још под Турцима, да су бугарски лекари најспремнији на нашем полуострву. То уверење је подржавано код необавештеног народа и после нашега уједињења. Услед тога су многи наши грађани тражили пасоше за Бугарску ради консултовања тамошњих лекара, као и ради лечења по њиховим болницама и бањама. И док смо ми побијали те заблуде, Јован Ћирковић, битољски народни посланик и један од радикалних првака у Македонији, иде 1922[.] године, са својом женом у Софију да би их прегледали ти чувени бугарски лекари!

И нешто више. Ћирковић иде у Софију као претставник и делегат радикалне странке да се упозна са водећим људима из бугарског националног комитета који је био под вођством Тодора Александровог⁴¹, да би их придобио да се врате у Србију, где би им се указала највећа пажња и почаст! Природно је да није имао никаквог успеха, јер се ови нису хтели чак ни разговарати са њим о тим питањима, пошто су добро знали да имају посла са човеком, чија је каријера почивала на лажима и обманама. Место свега тога, њему је одговорено да не може бити никаквог споразума и договора, а још мање братства између Срба и Бугара, све донде, док се Срби налазе у Бугарској Македонији. Али и поред тога Ћирковић је имао неког успеха, јер је придобио четири човека, који су се одлучили да

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Тодор Александров (1881–1924), бугарски револуционар, члан Централног комитета и вођа ВМРО. Био је учитељ у Кочанима и Штипу, а од 1906. један од руководиоца у Скопском округу бугарске организације. У рату се борио на страни Бугарске. Почетком 1920. прелази са четом у Србију, где је обновио револуционарну организацију. Након потписивања манифеста за независну Македонију, у мају 1924. у Бечу, дошао је у сукоб са бугарским двором. Манифест је јавно објављен у коминтернином листу, а Александров је убијен под неразјашњеним околностима.

се врате у Македонију. То су Крста Лондрев,⁴² Јован Алтипармаковић,⁴³ Илија Дарков и Ђорђе Хаџи Алексић.⁴⁴ Ево дакле његовог прилога нашим јужним крајевима:

Крста Лондрев, један од ретких ратних злочинаца, кога су наши судови осудили 1924 [...] године на казну смрти и уз то на 185 година робије. Он је у току 1922[...] године дошао у Србију, где му је чак до Београда изашао у сусрет лично велики жупан Битољске области Буда Будисављевић, који га је узео за свога саветника и сарадника. Али је после четири године овај Крста извршио убиство српског националног радника Спасоја Хаџи Поповића, уредника [„]Јужне Звезде[“], који је лист излазио у Битољу, па је том приликом истрагом утврђено да је овај Лондрев извео на целој територији Битољске области, бугарску комитску организацију и задобио велики број људи за борбу противу Срба. Истовремено је утврђено и то, да је овај Лондрев припремао и план атентата на краља Александра, те је из тих и сличних разлога убиен приликом спровода из среза у затвор!

Други је био Јован Алтипармаковић, судски чиновник у Бугарској, а који је до сад шест пута мењао национално име. И он је, као и његов пријатељ Лондрев, положио свечану заклетву пред органима бугарског комитета у Софији, да ће бити до смрти веран и одан томе комитету и

⁴² Битољски првостепени суд је осудио бугарског комитског војводу Крсту Лондрева на смрт у одсуству априла 1920, због више ратних злочина током окупације. Од 1925. руководио је бугарским Македонским комитетом у Албанији. Пошто није имао много успеха, предао се српским властима у Корчи. После кратког боравка у Београду, добио је дозволу да оде у Битољ, где је живео слободно. Међутим, у марту 1928. био је окривљен за убиство Спасоја Хаџи Поповића, уредника *Јужне Звезде*. Током истраге за убиство Хаџи Поповића, Лондрев је покушао да побегне кад је са саслушања у управи града спровођен у затвор, и убијен је у покушају бекства. *Погибија војводе Крсте Лондрева*, Политика (3. фебруар 1927) 6.

⁴³ Јован Алтипармаковић (1891–1953), правник и политичар, председник омладине Радикалне странке 1922. и председник месног одбора Радикалне странке за битољску област 1923. За народног посланика изабран је 1925. године. Заједно са Љубомиром Јовановићем се одвојио из посланичког клуба Радикалне странке 1927. и образовао посебан клуб. За сенатора је постављен 1932, а на изборима 1938. изабран је за посланика у Битољском срезу као члан Југословенске радикалне заједнице. У фебруару 1939. ушао је у кабинет Драгише Цветковића као министар пошта, телефона и телеграфа. *Биографски лексикон*, Народно представништво, Сенат, Народна скупштина, Београд 1939, 84–85. Опширније: М. Нинковић, Н. Стамболија, *Политичка биографија Јована Алтипармаковића (1891–1953)*, у: Афирмација, продлабочување и проширување на вековните културни врски меѓу Р. Македонија и Р. Србија, Битола 2016, 477–486.

⁴⁴ V. Jovanović, *нав. дело*, 102.

да ће се борити до победе његових начела. На заузимање Ћирковићево Алтипармаковић је постао претседник радикалне омладине у Битољу, а потом и народни посланик, а када је изгубио посланички мандат, ту је био Живојин Лазић, који га је препоручио за краљевог сенатора. Нешто касније, њега је узео у своју владу Драгиша Цветковић, који му је доделио и орден Светога Саве првога степена, како би га истакао испред свих македонаца! Али узалуду се не каже: Ко с ђаволом тикве сади, о главу му се разбијају! Тако је и Ћирковић доживео да га овај Алтипармаковић потпуно избаци из редова првака битољских радикала, да га сурва са посланичког положаја, са кога је сањао да се узвиси чак и на министарску столицу, па да се после, са сатанском злурадошћу, искези у лице своме добротвору и држави, која га је прихватила раширених руку. Прелазећи преко многих његових потајних радњи противу државне целине, ми ћемо споменути само толико, да је Алтипармаковић дочекао окупатора као ослободиоце Македоније, после чега је отишао у Софију и ту постао члан законодавног одбора министарства правде!

Трећи је Илија Дарков из села Смиљева, такође ратни злочинац из списка Рајсових⁴⁵ “пријатеља” који је, као и Лондрев, починио за време окупације многа зла српском народу, те је и он требао да искуси законске последице, што значи стрељањем чиме га је обдарио суд града Битоља. Место тога Ћирковић га је узео под своје окриље, препоручивао га је свуда где треба, док није успео да од њега створи многоструког милионера. Али када је настао слом Југославије 1941 године, Дарков је у највећем одушевљењу предусрео и поздравио окупатора, којом приликом је с једне стране величао ратне врлине народних ослободитеља Бугара, а с друге стране нападао Србе, које је називао простацима, глупацима, циганима и псима, пљачкашима и лоповима!

Ћирковић је ове људе довео у Битољ искључиво руковођен себичним интересима, јер је веровао га ће га они свим својим силама помагати у народу да се још боље учврсти, а све то из захвалности што их је спасао смртне казне и уз то пласирао као државне пријатеље са великим платама, али су му они достојно одговорили на начин, који је својствен само таквим лицима.

За Јована Ћирковића су многи тврдили да је то један од најбољих познавалаца прилика на Југу, међутим ови примери, које смо овде навели, најречитије потврђују да је то један од ретких трчилажа, који никада у своје животу не учини никакво добро народу који га је за не рад, лаж и

⁴⁵ Мисли се на списак злочина над Србима у Првом светском рату, који је објавио Арчибалд Рајс.

подвале тако скупо плаћао. Али он је успео да се још одавна приближи Пашићу и његовим најближим сарадницима, чиме је постигао велики успех у своме животу, јер су му те везе доносиле многе користи.

После ослобођења министарство унутрашњих дела понудило му је положај среског начелника, али је он то са надменом оholошћу одбио пребацивши Милораду Вујичићу⁴⁶ што се на тај начин шегачи са њиме! После тога постављен је за окружног начелника Дебарског округа. Да је и то одбио, говорили су познаваоци наших државника, Ћирковић би добио још већи положај, па би могао још тада постати и министар! Ми смо још у то време имали на Југу већи број врло спремних и родољубивих правника, који би са пуно части могли да се приме тих звања, а ово у толико пре, што су се многи од њих и пушком борили за наше уједињење, али се на њих нико није сетио у Београду, који се је почео још првих дана просто шегачити са народом у овим крајевима, а иначе да није било тога зар би многи питали од куда се у Србији постављају за окружне начелнике људи као што је Ћирковић, док је турска управа бележила искључиво правнике на положајима среских начелника, који су говорили најмање по два разна језика.

III.

Јован Ћирковић је, због својих негативних особина, долазио у оне људе, какви се ретко сусрећу у друштву. Због тога га нигде нису трпели његови другови, јер је апсолутно свуда стварао само међу нашим радницима раздоре и свађе, што је веома шкодило нашим националним интересима. Док је службовао у Новом Брду, Куманову, Тетову, Башином селу, у Дебру или Битољу, вазда је оптуживан министарству спољних послова са молбом да се он уклони из Македоније, у којој је његов

⁴⁶ Милорад А. Вујичић (1869–1936), правник, министар, народни посланик, од 1909. био је начелник Министарства унутрашњих дела у Београду. На дужност инспектора полиције Полицијског одељења у Скопљу се нашао крајем октобра 1912, где је организовао цивилну власт у ослобођеним крајевима. Вујичић је организовао прву привремену административну поделу нових крајева Србије на 8 округа и 28 срезова. У јануару 1913. био је именован и за референта за судске послове при Штабу Врховне команде. По завршетку рата укључио се у политички живот. Као члан Народне радикалне странке први пут је биран за народног посланика за Подрински округ 1920. године. Био је министар унутрашњих дела од 1922. до 1924, министар грађевина 1926, министар вера 1926–1927, и министар поште и телеграфа накратко 1927. Вујичић је био и министар правде 1928–1929, а после укидања Устава 6. јануара 1929. престао је да се бави политиком.

интригантски рад поразан за наш народ. Такве тужбе претстављају изванредан материјал за оне, који ће некада писати историју српског препорода на Југу, а ту историју ће испуњавати најодвратније странице, које буду дотицале овога човека.

Да наведемо само ова два примера.

У току лета 1905[.] године поднет је Николи Пашићу један меморандум из Битоља, који су потписали Светозар Томић, директор гимназије, Михајло Питовић,⁴⁷ професор и званични директор код турских власти, Петар Лешњаревић,⁴⁸ професор, Јефта Мрав, наставник, Др. Иван Поповић, школски лекар и још неки у коме се оптужују Ћирковић и конзул Ст. Станојевић као највећи кривци за наш нерад у времену, када су ту били сви услови за наш напредак у свима правцима друштвеног и народног препорода, па су захтевали да се што пре обоје уклоне као врло штетни по наше виталне интересе. Пашић је одговорио да се сви потписници врате на свој посао. Они који су постали упорни у својим захтевима, уклоњени су из Битоља и пребачени у Србију!

Годину дана касније, крајем децембра, 1906. године, побуне се понова противу Ћирковића сви наставници гимназије заједно са својим директором захтевајући његово уклањање из Битоља у коме месту сеје невероватан раздор и свађе међу свима Србима, па је у томе ишао тако далеко, да је зивкао код себе неке ученике и наговарао их да уходе и денунцирају своје наставнике и васпитаче. Тада су сви наставници напустили гимназију, изјавивши конзулу Станојевићу да се неће више вратити у њу све донде, докле виде у Битољу Јована Ћирковића, тога беспримерног смутљивца, који живи искључиво од лажи, интрига и шпијунаже. И том приликом је спремљен један документован меморандум министру спољних послова Н. Пашићу, у коме се износе издајнички рад овога друштвеног паразита, поткрепљен са многобројним доказима. Ту

⁴⁷ Михаило Питовић (1868–1945), професор, директор, завршио је бугарску гимназију у Солуну и као питамац Друштва Светог Саве 1888. уписао је Природно-математички факултет у Београду. Био је наставник Српске гимназије у Цариграду од 1892. до 1898, и наставник и директор српске гимназије у Битољу од 1898. до 1904, а од априла 1904. до 1910. у Солуну, где је радио и као надзорник основних школа.

⁴⁸ Петар Лешњаревић (1877–1945), професор и публициста, дипломирао је на лингвистичко-литерарном одсеку Филозофског факултета 1899. Био је суплент гимназије у Битољу од 1901. до 1905, и од 1911. до 1912, професор у гимназијама у Скопљу, у два наврата, 1906. и од 1910. до 1911 и Солуну од 1907. до 1910. После Првог светског рата, био је директор гимназије у Битољу и члан Главног надзорног одбора Црвеног крста (1929–1934). Био је председник општине у Битољу.

се износе и многи примери из његовог развратничког живота, што веома куде нашој општој ствари у Македонији. Тај меморандум су потписали Јеротија Новитовић,⁴⁹ директор гимназије, Лазар Јанкуловић,⁵⁰ Стеван Симић, Јордан Петровић,⁵¹ Риста Николић и Тодор Наумовић, наставници гимназије. Никола Пашић је овом приликом, поред тога меморандума, примио и Стевана Симића, који му је у име свих наставника, оцртао прилике у Битољу, као и разоран рад Ћирковићев, кога не жели тамо ни народ, нити пак наши службеници професори, учитељи, свештеници и мештани. После тога Пашић је примио и директора гимназије, Новитовића,⁵² који му је такође изнео целу ствар, молећи да се тај човек уклони из Битоља и Македоније, где је од недоедних штета по наше интересе. Али на послетку и та ствар је окончана на сличан начин, као што је то било и раније. Тада су сви наставници, заједно са директором, уклоњени из Битоља у разне школе, док је Ћирковић упућен на поправку у Кичево, где такође није додељен на рад у школи, већ је напросто остављен без икаквог занимања, као што је било у већини случајева, те је имао довољно времена да се бави коцком, смицалицама, интригама и дошаптавањима, без којих се особина није ни могао замислити.

Када сам у току зиме 1925[.] године путовао из Охрида за Скопље, морао сам преноћити у Кичеву. Кафана у којој сам отсео, била је сва излепљена изборним плакатима великог формата. Свакако да сам из радозналости прочитао све те кандидатске прогласе. Природно је да је међу тим прогласима био и Ћирковићев, у коме је он, као стари знанац, позивао све гласаче да гласају само за њега, који ће знати да штити свакога где треба и како треба. Он је по освештаном обичају обећавао све могуће ствари, па је уз то на један недостојан начин грдио и омаловажавао своје противнике, а особито Др. Курандића, лекара из Битоља. До његовог прогласа био је прилепљен и Др. Курандића који је на мене оставио страховито мучан упечаток. На име он је позивао бираче да нипошто не

⁴⁹ Директор гимназије у Битољу је био Јеротије Топаловић.

⁵⁰ Лазар Јанкуловић (1881–1949), професор, државни саветник. Завршио Српску гимназију у Цариграду 1901, а студирао је на Великој школи у Београду од 1901. до 1905. Службовао је као суплент гимназије у Битољу и наставник у Солуну, Пљевљима и у Скопљу. Био је председник Вилајетског одбора у Битољу, али је на ту функцију поднео оставку марта 1912. Између два рата радио је као државни саветник.

⁵¹ Јордан Петровић је предавао зоологију, ботанику, физику, хемију и географију. После потписивања меморандума против Ћирковића кажњен је одузимањем дела плате и у фебруару 1907. је премештен у Скопље, А. Новаков, *нав. дело*, 417.

⁵² У питању је Јеротије Топаловић.

гласају за Ћирковића. Знате ли браћо, грмео је доктор Курандић, да је Ћирковић један од најпокваренијих људи у земљи? То је покварењак, какви се нигде не рађају. То је преиспољна ленчуга, који никада и ништа није радио. Он је коцкар, женскарош, лажов, интригант и смутљивац, а поврх свега тога то је лопов над лоповима. У вашем је интересу да се клоните тога вуцибатине и архилопова!⁵³... Када сам ово прочитао, а сличног прогласа нисам више нигде видео, био сам јако утучен при помисли да се оваквом политиком иде у суноврат. Али био сам немоћан да утичем да се овакве појаве потпуно угуше, јер се тиме руши друштвени поредак и основи на којима почива ова држава, мада је овај Курандић, у своме необузданом темпераменту, казао само оно, што се већ у потају свуда говори и тврди.

Никола Пашић је имао одличну претставу о овоме човеку, јер су му почешће стизале свакојаке тужбе, у којима је рељефно окарактерисана личност овога тако порочног човека, али га је ипак штедео и штитио. И кад год сам о овоме размишљао, тражећи начина да одгонетнем ту чудновату загонетку, предамном су стално искрсавале слике из Домановићеве [„] Страдије[“], које се почешће појављују данас, а које ће се појављивати и у будућности, све докле је сунца и месеца, па сам са уздахом питао има ли те силе под небом, која је толико моћна, да ту Страдију савлада на тај начин, што ће све њене браниоце уништити и место њих довести родољубиве и пожртвоване титане, који ће је повести новим путевима високог морала и чврстог карактера. Јер то тражи наша лепша и светлија будућност оваплоћена у великом друштвеном и државном моралу. Држава мора почивати на правним и етичким законима и принципима, јер јој се мора знати ко је ко и зашто је дотични на извесном месту и положају.

Можда смо на томе путу, да ускоро видимо боље и срећније друштво, када се нико неће бојати повампирене Страдије, већ гледати пред собом победу и морално етичких начела, која треба да изврше прави препород нашег друштвеног и државног устројства.

16-XI-1946 год.
Кратово

⁵³ V. Jovanović, *нав. дело*, 103.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 2, Додатак 1, *Организација Српска одбрана 1903–1905. године*, прир. Љ. Алексић Пејковић и В. Крестић, Београд 2008. [*Dokumenti o spoljnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914*, књ. 1, Dodatak 1, *Organizacija Srpska odbrana 1903–1905. godine*, прир. Lj. Aleksić Pejковић и V. Krestić, Beograd 2008]
- Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књ. 5, св. 1, 1/14. јануар – 14/27. јули 1912, прир. М. Војводић, Београд 1984. [*Dokumenti o spoljnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914*, књ. 5, sv. 1, 1/14. januar – 14/27. juli 1912, прир. M. Vojvodić, Beograd 2008]
- Петровић М. Ф., *Писма Јована М. Ћирковића – Ћифе из Македоније (1904–1916)*, из заоставштине Јована Јовановића Пиџона, Вардарски зборник 10 (2015) 103–129. [Petrović M. F., *Pisma Jovana M. Ćirkovića – Ćife iz Mačedonije (1904–1916)*, из заоставштине Јована Јовановића Пиџона, Vardarski zbornik 10 (2015) 103–129]
- Симић С., *Српска револуционарна организација, комитско четовање у Старој Србији и Македонији 1903–1912*, прир. Ј. Бајић, Београд 1998. [Simić S., *Srpska revolucionarna organizacija, komitsko četovanje u Staroj Srbiji i Makedoniji 1903–1912*, прир. J. Vajić, Beograd 1998]
- Станић М., *Успомене на Митрополите с којима сам радио Михаила Г. Ристића*, Вардарски зборник 2 (2003) 69–141. [Stanić M., *Uspomene na Mitropolitite s kojima sam radio Mihaila G. Ristića*, Vardarski zbornik 2 (2003) 69–141]
- Стенографске белешке Привременог народног представништва Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд 1919. [*Stenografske beleške Privremenog narodnog predstavništva Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1919]

Литература – Secondary Sources

- Биографски лексикон*, Народно представништво, Сенат, Народна скупштина, Београд 1939. [*Biografski leksikon*, Narodno predstavništvo, Senat, Narodna skupština, Beograd 1939]
- Божовић Г., *Јован Ћирковић*, Политика, бр. 6215 (14. август 1925). [Božović G., *Jovan Ćirković*, Politika, br. 6215 (14. avgust 1925)]
- Божовић Г., *Јован Ћирковић*, Политика, бр. 7207 (24. мај 1928). [Božović G., *Jovan Ćirković*, Politika, br. 7207 (24. maj 1925)]
- Вучетић Б., *Богдан Раденковић. Судбина једног српског националисте*, Београд 2018. [Vučetić B., *Bogdan Radenković. Sudbina jednog srpskog nacionaliste*, Beograd 2018]
- Вучетић Б., *Прилог за биографију Антонија Тодоровића*, Историјски часопис LV (2007) 265–277. [Vučetić B., *Prilog za biografiju Antonija Todorovića*, Istorijski časopis LV (2007) 265–277]
- Јагодић М., *Нови крајеви Србије (1912–1915)*, Београд 2013. [Jagodić M., *Novi krajevi Srbije (1912–1915)*, Beograd 2013]

- Jovanović V., *Kontroverze „Ćirko-Paše”: Prilog za biografiju radikalnog prvaka Jovana M. Ćirkovića (1871–1928)*, Tokovi istorije 3–4 (2000) 95–106.
- Нинковић М., Стамболија Н., *Политичка биографија Јована Алтипармаковића (1891–1953)*, у: Афирмација, продлабочување и проширување на вековните културни врски меѓу Р. Македонија и Р. Србија, Битола 2016, 477–486. [Ninković M., Stambolija N., *Politička biografija Jovana Altiparmarkovića (1891–1953)*, u: Afirmacija, prodlabočuvanje i proširuvanje na vekovnite kulturni vrski među R. Makedonija i R. Srbija, Bitola 2016, 477–486]
- Новаков А., *Стубови српске просвете. Српске средње школе у Османском царству 1878–1912*, Београд 2017. [Novakov A., *Stubovi srpske prosvete. Srpske srednje škole u Osman-skot carstvu 1878–1912*, Beograd 2017]
- Погибија војводе Крсте Лондрева*, Политика, бр. 6744 (3. фебруар 1927). [*Pogibija vojvode Krste Londreva*, Politika, br. 6744 (3. februar 1927)]
- Споменица прославе тридесето годишњег националног рада у Јужној Србији Јована М. Ђирковића, народног посланика из Битоља*, Битољ 1925. [*Spomenica proslave trideseto godišnjeg nacionalnog rada u Južnoj Srbiji Jovana M. Ćirkovića, narodnog poslanika iz Bitolja*, Bitolj 1925]
- Шешум У., *Српска четничка акција у Старој Србији 1897–1912. године*, књига у рукопису. [Šešum U., *Srpska četnička akcija u Staroj Srbiji 1897–1912. Godine*, knjiga u rukopisu].

Biljana Vučetić

JOVAN ĆIRKOVIĆ IN *THE MEMORIES ABOUT PEOPLE AND EVENTS IN MACEDONIA* BY STEVAN SIMIĆ

Summary

The personality of Jovan Ćirković, a well-known Serbian national worker in the Ottoman Empire and later functionary of the Radical Party, stirred numerous controversies among contemporaries. It is therefore no wonder that Stevan Simić, who conflicted with Ćirković back in 1906 in Bitola over the methods to organise the Serbian revolutionary action in Turkey, wrote Ćirković's biography from an exclusively critical aspect. As a result of his clashes with Ćirković and his associates from the Serbian consulate, in February 1907 Simić was transferred to the Serbian grammar school in Pljevlja. Despite the bitter tone, the text about Jovan Ćirković is an interesting and important historical source as it presents the machinations of the authorities in the new areas of Serbia as of 1913. Jovan Ćirković was the symptom and symbol of the system established by the Radical Party in Old Serbia and Macedonia, from the moment of their annexation to Serbia. Simić's memories of Ćirković have already been used in historiography, but have not been published in entirety. They serve as a useful source because there is still no comprehensive monograph about Jovan Ćirković although he was considered one of the most important politicians in Old Serbia and Macedonia.

Keywords: Jovan Ćirković, Stevan Simić, Macedonia, Old Serbia, memories, Radical Party.

Чланак примљен: 30. 03. 2018.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 06. 08. 2018.